

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, удосконалення національного законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів містять достатньо вказівок для розуміння демократичних доктрин і принципів, зокрема й інституту правничої професії.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підруч. Харків : НУВС, 2002. 336 с.
3. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія : короткий курс лекцій. Київ : МАУП, 2003. 48 с. (3-тє вид., стереотип).
4. Кагановська Т. Є. Взаємозв'язок між юридичною освітою і юридичною професією: українсько-європейський контекст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. Харків, 2014. № 1137. Вип. 18. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_3.
5. Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань. Київ : Ваіте. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/03/30/LegalEducationReport-FINAL.pdf>.

Москаль Ростислав Миколайович,
суддя Львівського окружного
адміністративного суду,
аспірант Національної
академії внутрішніх справ

Науковий керівник:
Завальний Андрій Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ В УТВЕРДЖЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Основним завданням сучасного правника є утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини та основоположних свобод [1, с. 3], що неможливе без культивування клімату верховенства права.

Загальновизнаним є те, що представники правничих професій мають низку

специфічних обов'язків перед суспільством, які зумовлені особливостями права як регулятора суспільних відносин. Право, за слушним висловом відомого американського професора Браяна Таманаги, є одночасно благом і загрозою: з однієї сторони, воно критично важливе для суспільства, оскільки існує для суспільного блага і приносить справедливість, а з іншої – за допомогою права держава монополізує силу примусу, відтак право небезпечне. І саме через ці два фактори, на думку вченого, правники мають фідучіарні зобов'язання, які стосуються не тільки окремих осіб, але і всього суспільства, тому що від діяльності правників залежить робота правової системи, її ефективність [2]. Дії правників створюють, становлять правову систему [2; 44.32], а тому на них покладені певні зобов'язання в контексті права. Ці зобов'язання, серед іншого, передбачають професійність правника, а також його відданість ідеї права, і цьому повинна насамперед сприяти юридична освіта.

Водночас донедавна юридична освіта в Україні не приділяла належного значення проблематиці зобов'язань представників юридичних професій у світлі плекання культури верховенства права. Зокрема, брак уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника з розумінням суспільної місії, цінностей та значення правничої професії для утвердження верховенства права у сучасному демократичному суспільстві визнано – у представленому 26 березня 2019 р. Міністерством юстиції України для громадського обговорення напрацьованому спільно з Міністерством освіти і науки України проекті Концепції реформування юридичної освіти – одним із проявів проблеми невідповідності змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності [1].

Розкриттю проблеми якості професійних знань і навичок випускників українських вищих навчальних закладів, а також відповідності цих знань і навичок потребам правничої професії та спробам окреслити напрямки її вирішення присвячена низка досліджень, результатами яких є аналітичні звіти [3; 4; 5]. У них чітко артикулюється, що на додаток до всіх необхідних юридичних навичок та знань, сучасний правник повинен розуміти природу права та філософію прав людини [...]. Більше того, українські правники мають розуміти принципи та функції верховенства права, а також знати шляхи розвитку держави та її переходу від держави, що розвивається, до розвиненої [4, с. 9].

Здійснюються суттєві спроби зробити верховенство права функціональним елементом системи суддівської освіти. Так, відповідно до Концепції національних стандартів суддівської освіти в Україні розробка усіх навчальних курсів для суддів та кандидатів на посаду судді здійснюється із врахуванням трьох вимірів, якими є: 1) знання (матеріальне та процесуальне право, конвенції та міжнародні договори, ратифіковані Україною (згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України); 2) навички (уміння аналізувати та тлумачити нормативно-правові акти; критично мислити; кваліфікувати діяння; управляти судовим процесом; спілкуватися з учасниками процесу; вирішувати етичні дилеми; користуватися інформаційними технологіями; самостійно приймати

рішення у спорі; писати судові рішення тощо); 3) ставлення (в т. ч. розуміння соціального контексту здійснення правосуддя: розуміння суспільства та його потреб; недопущення дискримінації за різними ознаками (статтю, національністю, віком, місцем проживання, релігійною приналежністю, сексуальною орієнтацією, матеріальним станом тощо). Кожен навчальний курс та програма підготовки суддів загалом має сприяти *утвердженню конституційних цінностей поваги до прав людини та громадянина, верховенства права* (виділено автором – Р.М.) та непорушності принципів суддівської етики [6].

У той же час, у дослідженні, проведеному Координатором проектів ОБСЄ в Україні на запит Міністерства освіти і науки України, за результатами проведення пілотного правничого ЗНО у 2016 році та запровадження у 2017 році загальнонаціонального єдиного фахового вступного випробування для вступу до магістерських програм зі спеціальності 081 «Право», брак правників, підготованих не лише виконувати закони, а робити інституції життєздатними визнається значною проблемою, яка є основною перешкодою для реформ; відтак для успішного проведення реформ в Україні – не лише судової, а у більш глобальному державному вимірі – першочергове значення має «капітальний ремонт системи правничої освіти» [4, с. 9].

Виклики правничої освіти в Україні не є унікальними, з ними так чи інакше стикаються багато країн. Водночас Україна, безперечно, має певні особливості, пов'язані з переходом від пост-тоталітарного суспільства до демократичного. У цьому аспекті важливим є розуміння суспільних цінностей. Результати загальнонаціонального дослідження «Що українці знають і думають про права людини», проведеного у 2017 році, показують, що з точки зору ціннісного базису прав людини у сприйнятті українського населення на першому місці знаходиться свобода – близько 80% респондентів позначили її як основну цінність в «наборі цінностей», визначальних для прав людини. Друге місце розділили безпека і справедливість (близько 70% відзначили їх в якості основних цінностей), на третьому виявилася гідність (близько 64% опитаних обрали її в якості основної цінності), що дозволило експертам зробити низку висновків. Насамперед, за ранжуванням цінностей українське суспільство напевне прямує в протилежний від авторитаризму бік: зокрема, «свобода» (80%) статистично значимо переважає «безпеку» (72%), а «вільний розвиток особистості» (55%) випереджає «порядок» (44%) і «мораль» (44%) [7, с. 27]. Водночас висловлену загальну високу оцінку цінності свободи можна поставити під сумнів, адже коли респондентам було запропоновано обирати, що є пріоритетним – достаток чи свобода, то думки населення розділилися майже рівним чином. Близько третини опитаних (30,3%) висловили готовність поступитися частиною своїх прав та свобод заради добробуту, ще близько третина (35,4%) готові терпіти матеріальні труднощі, але не поступатися своїми правами, і ще близько третини (34,3%) не змогли визначитися з цього приводу [7, с. 29 – 30]. Ще одним важливим висновком є те, що «законослухняність» в оцінці різних цінностей як найбільш важливих для прав людини – в аутсайдерах (47,5% вибору варіанту «основна цінність»). На думку авторитетного українського соціолога І. Бекешкіної, те, що цінність

свободи й справедливості не врівноважується повагою до закону, свідчить про певний анархізм, притаманний нашим людям. «Багато хто вважає, що має право встановлювати справедливість так, як він це розуміє. Домагатися виконання законів або їх зміни? [...] Ну ні, це якось дуже довго й нудно» [8].

Видається, що ці висновки соціологів про переважаючі цінності українського суспільства є важливими для розуміння шляхів формування культури поваги до права. «Нас ніхто не навчає громадянства з дитинства, не навчає бачити і встановлювати прямі причинно-наслідкові зв'язки. Приміром, як відсутність верховенства права впливає на моє життя і стан мого гаманця?» [8]. Видається, що як зміст, так і методологія правничої освіти повинні усіляко сприяти пошуку відповідей у майбутніх юристів на ці та подібні питання.

Іншим важливим аспектом є розуміння критично важливих елементів юридичної освіти і того, як, власне, це стосується верховенства права. Так, на думку вже згаданого професора Б. Таманаги, для того, аби юридична освіта була високої якості, необхідні чотири базові елементи, чотири категорії, які мають викладатися в юридичній освіті, необхідні для підтримки верховенства права. По-перше, це знання самого права (законодавчі норми, акти права, судові рішення); по-друге, правові навички (тобто що потрібно вміти для того, щоб працювати у сфері права – базовими серед них є вміння знаходити норму, проводити юридичний аналіз, вміння застосовувати норми до конкретної ситуації, проводити критичний аналіз, навички юридичного письма, виступати в суді, тощо); по-третє – знання про право (і це не просто подивитися на доктрину, на базові принципи права, а розуміння в цілому, звідки з'явилися ті чи інші норми права, як працює право, тобто не роздивлятися в деталях норми права, а подивитися збоку, з певної відстані на право; і по-четверте – професійність правників (правнича професійність) [2]. Зауважимо, що якщо об'єднати перший та третій компоненти (знання права та знання про право), які є знаннями, то ці категорії перегукуються з вищезгаданими вимірами суддівської освіти – знання, навички та ставлення (що охоплює цінності).

Усі ці категорії взаємопов'язані, і мають доноситися майбутнім правникам починаючи з першого дня (коли вступників вітають декан і викладачі) упродовж усього навчання різними способами. Посил про зобов'язання правників перед суспільством і про культуру відданості праву неможливо досягнути якимось одним курсом – це цілісний посил, який потрібно доносити за усіх можливостей, оскільки без відданості ідеї обстоювати право верховенство права не може функціонувати.

Варто погодитися з думкою, що верховенство права залежить від самих правників, від того, що вони роблять і їх готовності обстоювати верховенство права. При цьому «відданість», «вірність» праву не просто означає робити все, що написано в букві закону, але це означає також є критично підходити до актів права, коли вони погано виписані, коли є серйозні проблеми у цих актах і нормах права. Відданість ідеї права показується через критичний до нього підхід, роблячи систему права якомога кращою [2].

Визначальна роль правників в утвердженні верховенства права та аналіз поточного стану їх підготовки в Україні свідчить про потребу запровадження

нових стандартів правничої освіти, які дозволять не лише гармонійно поєднати та збалансувати теоретичні та практичні складові підготовки правника, а й привити йому необхідні цінності.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку юридичної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення 21.03.2020).
2. Таманага Б. Підвалина та виклики правничої освіти. Відкрита лекція UCU Rule of Law Lecture Series. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xFPKI0SqjFM> (дата звернення 21.03.2020).
3. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження). Київ, 2009 – 2010. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/108309?download=true> (дата звернення 21.03.2020).
4. Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань. Київ, 2018. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/376855?download=true> (дата звернення 21.03.2020).
5. Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» / Козьяков С.Ю., Лирик С.В., Лирик І.В., Пирогова Д.І., Красновський О.В. – Київ, 2015. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/zvit_sait-1.pdf (дата звернення 21.03.2020).
6. Концепція Національних стандартів суддівської освіти в Україні. Схвалено Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол від 23.12.2014 № 5. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> (дата звернення 21.03.2020).
7. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. – Київ, 2017. URL: <http://osvita.khpg.org/files/docs/1504784497.pdf> (дата звернення 21.03.2020).
8. Ведернікова І. Ірина Бекешкіна. Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно. *Дзеркало тижня*, 26 березня, 2019, 12:15. URL: https://dt.ua/interview/irina-bekeshkina-poki-mi-zhivi-nichogo-ne-virisheno-ostatochno-306366_.html (дата звернення 21.03.2020).

